

УДК 343.37+343.537

Ю.О. ТАРАНЕНКО, канд. екон. наук, доц.,
І.Г. АНДРУЩЕНКО, канд. юрид. наук, **О.П. ДЗІСЯК**, канд. юрид. наук

Київський національний університет внутрішніх справ

ОКРЕМІ ВИДИ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІЙ ГАЛУЗІ КРАЇНИ

Розглянуто основні причини зловживань у фінансово-кредитній системі початку минулого століття та сучасності. Зазначено окремі чинники, що впливають на латентність певних видів злочинів у банківській та фінансово-кредитній сферах. Виокремлено найбільш типові шахрайства, що здійснюються злочинцями у зазначеній галузі.

Питання боротьби зі злочинністю в сфері економіки, у тому числі із різного роду шахрайськими діями, стають усе більш актуальними. Шахрайство набуває все більших масштабів і проявляється у все нових формах. Якщо раніше переважало шахрайство з використанням різних предметів (карт, наперстків, грошових ляльок), так зване "вуличне шахрайство", дрібне шахрайство, що виражалось в обмані при обіцянці доставити річ, за яку отриманий аванс, виконати роботи тощо, при цьому ставка злочинців робилася на зайву довірливість, азартність громадян, (матеріальний збиток, який наносився даними злочинами, був порівняно невеликий), то тепер набуло поширення так зване шахрайство "білих комірів", суб'єктами вчинення даного роду злочинів усе частіше стають керівники та посадові особи банківських і фінансово-кредитних установ (далі – фінустанови). Збитки, що заподіюються такими злочинами, обчислюються десятками та сотнями тисяч гривень. З огляду на тенденцію росту кількості розкрадань, здійснених шляхом шахрайства, можна стверджувати, що боротьба з такого роду злочинами є одним із пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів країни.

Найбільш важливими для авторів під час роботи над даним тематичним спрямуванням є теоретичні розробки провідних вітчизняних та російських фахівців у цій галузі. Найяскравішими представниками даного наукового напрямку є: вітчизняні – О.П. Буцан, В.І. Василичук, В.О. Коніжай, В.П. Корж, О.В. Курманов, В.І. Лебеденко, С.В. Мацишин, С.С. Чернявський та ін.; російські – В.Ю. Абрамов, А.Е. Артамонова, Н.Н. Ахтирська, В.Б. Вехов, С.В. Вихорев, В.Г. Герасименко, В.Д. Ларичев, А.В. Носов та ін.

Дослідження окремих видів правопорушень у фінансово-кредитній галузі країни свідчить, що цьому питанню приділяють увагу багато науковців, проте на сучасному етапі спеціального вивчення не проводилось. Науковий та дослідний матеріал обмежений. В існуючій науковій літературі майже відсутні дослідження, спеціально присвячені цим значимим проблемам. Тож, своєчасне розв'язання запропонованих нижче актуальних питань є нагальною вимогою сьогодення.

Метою даної статті є систематизація окремих видів правопорушень у вітчизняній сфері фінансово-кредитних відносин та розроблення (у подальшому) науково обґрунтованих пропозицій з метою вдосконалення чинного законодавства у зазначеній галузі.

Історія. Форми та види протиправних проявів у сучасній фінансово-кредитній сфері не є принципово новими. Багато рис сучасного стану злочинності, що діє в бан-

ківській та фінансово-кредитній системах, подібні тим, що були властиві останнім наприкінці XIX і початку XX сторіччя. Так, наприкінці XIX століття основними видами кредитних установ були підприємства приватного банківського промислу – торгово-кредитні або банківські заклади. Особливістю розвитку кредитно-банківської системи того часу було те, що до початку 90-х років минулого століття не було спеціального законодавства, яке регламентувало б діяльність банківських закладів [1].

Однією із основних причин зловживань у кредитно-банківській системі того періоду була неефективність системи санкцій за порушення правил. Штрафи були настільки малі, що банкіри їх охоче сплачували і продовжували порушувати закони. Для закриття контори необхідно було не менше трьох разів притягти до відповідальності її керівництво. Кримінальної відповідальності за більшість фінансових порушень передбачено не було. Все це створювало сприятливі умови для різних зловживань. Це стосувалося не тільки України, але і всього світового фінансового співтовариства.

Серед найбільш типових шахрайств у зазначеній сфері того часу, що мали значний суспільний резонанс, можна відзначити наступні:

- участь банківських будинків і контор у біржових спекуляціях за рахунок внесків клієнтів;
- шахрайства, пов'язані з залученням коштів населення за допомогою введення в оману останніх щодо їх майбутніх прибутків;
- зловживання у сфері кредитування та вексельного обігу;

Довідка: з 1909 по 1913 рік в Росії було відзначене значне зростання порушень статутів торгових і кредитних підприємств – з 2814 до 4661 у рік. Порушення виявлялися в основному в невиконанні зобов'язань по отриманих кредитах. Збільшилося також число підробок (в основному по векселях). У 1909 році зареєстровано 6633 випадки, а до 1913 року ця цифра склала 8158 випадків. Досить часто на той час доводилося зіштовхуватися з фактами, коли державні службовці з платнею в 100 руб. мали кредити в 7-8 товариствах на 5-6 тис. руб. і заборгованість у 4 тис. руб. і навіть більше.

- зловживання, які обумовлені суміщенням державної служби та участю в акціонерних компаніях;

Довідка: на зорі XX століття заохочувалася участь фінансових фахівців, які знаходилися на державній службі, в управлінні та заснуванні акціонерних компаній. З 1860 року сумісництво із поодиноких фактів переросло ледве

не в повсюдну справу. Так, найвищі чиновники Міністерства фінансів Росії запрошувалися за майбутню можливість одержувати кредити Державного банку Росії.

- фіктивні банкрутства [2].

На сучасному етапі розвитку економіки країни та у зв'язку з помітним погіршенням становища фінустанов, а також реальною підірваністю грошового обігу в якості грошових замінників використовується не тільки зростаюча дебіторська заборгованість, але й цілий спектр фінансових, у тому числі незаконно введених інструментів розрахунку (регіональні та галузеві векселі, акції, купони, облигації, квитанції, акредитиви, депозитарні розписки, комерційні договори, що оформляються для розрахунків у якості цінних паперів) тощо. Надзвичайна небезпека цієї ситуації полягає в тому, що застосування сурогатів грошей, а також триваюча доларизація економіки фактично вже створили рівнобіжну грошову систему тіньової економіки, що:

а) не сплачує податки до Державного бюджету України;

б) не схильна до державного контролю і регулювання;

в) є живильним середовищем для антидержавних, по своїй суті кримінальних утворень [3, с.32-37].

Сучасність. Сьогодні вітчизняні фінустанови знаходяться в доволі складних умовах, оскільки на їх діяльності вкрай негативно позначаються кризові явища в економіці, на фінансовому ринку, у грошовому обігу, у фінансово-кредитному обслуговуванні як підприємств усіх форм власності, так і населення. Триває активний пошук можливих шляхів виходу країни з економічної та фінансової кризи, що триває. При цьому наймовірні труднощі, що випали на долю банківської та фінансово-кредитної систем, серйозно збільшуються надзвичайно небезпечними загрозами її фінансовим ресурсам з боку організованої злочинності [4].

Статистика. Як свідчать матеріали практики, кожний третій злочин, здійснений у складі організованої злочинної групи, було вчинено у фінансово-кредитній сфері; кожний четвертий - у сфері виробництва; кожний шостий - у сфері зовнішньоекономічної діяльності та у сфері приватизації; в аграрному секторі і сфері споживчого ринку кожний десятий злочин був здійснений організованою злочинною групою, а кожний п'ятий - олігархічно-клановими корумпованими службовими особами органів влади та управління [5].

Слід зазначити, що аналіз стану справ у фінансовій сфері країни свідчить про те, що за останні роки в числі виявлених корисливих злочинів широке поширення одержали злочинні зазіхання, що здійснені з використанням комп'ютерної інформації. Наприклад, масовий характер набули розкрадання грошових коштів у значних і особливо значних розмірах у фінустановах і організаціях всіх форм власності, що активно застосовують комп'ютерні системи для обробки та електронної передачі даних первинних бухгалтерських документів, що відображають касові операції, рух матеріальних цінностей та інші розділи обліку.

Як вважають фахівці даної галузі, злочини даної категорії частіше за все здійснюються мобільними, оснащеними високотехнологічним устаткуванням, спеціальною технікою і всілякими пристосуваннями організованими злочинними групами, що нерідко мають міжнародні кримінальні зв'язки. Тому злочинні діяння здебільшого добре плануються і підготовлюються на всіх стадіях їх вчинення.

Насторожує той факт, що дуже часто в якості знарядь підготовки та вчинення злочину стали виступати різнома-

нітні розроблені, пристосовані і запрограмовані спеціальні технічні пристрої негласного одержання інформації.

При вчиненні комп'ютерного злочину у фінансовій сфері, а також при приховуванні слідів злочинної діяльності членами організованих злочинних груп нерідко здійснюється підміна вхідних і вихідних даних у процесі комп'ютерної обробки та передачі електронних документів; внесення змін в існуючі програми, що приводять до несанкціонованого знищення, блокування, модифікації або копіювання комп'ютерної інформації [6].

Нажаль, дотепер надійність заходів забезпечення безпеки банківської та фінансово-кредитної систем залишається недостатньо високою. Число злочинів у цих сферах має тенденцію до зросту. Дана проблема охоплює більшість країн світу.

Довідка: у Росії число таких злочинів склало 19321, станом на перше півріччя 2005 року і виросло на 4830, у порівнянні з попереднім роком. Кількість діючих кредитних організацій у Росії скоротилася з 2295 (станом на 2000 рік) до 1320 (станом на 2004 рік) [2].

Злочинність динамічна та пристосовується до ринкових відносин. За прогнозами провідних експертів даної галузі, очікується значне зростання таких злочинів, як шахрайство із кредитними (пластиковими) картками, незаконна емісія цінних паперів тощо. Також необхідно враховувати, що, по приблизних підрахунках експертів, латентність окремих видів злочинів у банківській та фінансово-кредитній сферах складає майже 80 %. Тобто відсоток звернень керівників вищезазначених установ у випадках вчинення фінансово-кредитних злочинів до правоохоронних органів складає усього 20 % у порівнянні з тим, що відбувається насправді. Від неповернення кредитів та вчинення інших злочинів у даній галузі незахищені належним способом фінустанови втрачають значні суми, унаслідок чого останні стають "банкрутами", а працівники "примикають" до групи безробітних нашої країни.

На наш погляд, такий стан справ у цих сферах може бути наслідком впливу наступних чинників:

- навмисне і ненавмисне перекручування інформації, наданої вищому керівництву фінансових установ та їх власникам;
- невиконання або перекручене виконання наказів керівництва фінансових установ;
- використання менеджерами ресурсів фінустанов у своїх цілях;
- помилки в методології бухгалтерського обліку;
- перевищення і зловживання посадовими повноваженнями;
- операції з незаконними прибутками (відмивання грошових коштів);
- порушення правил діяльності на фінансових ринках;
- виникнення конфліктів інтересів між менеджерами та клієнтами фінустанов;
- проведення операцій, що наносять прямі або непрямі збитки фінустановам;
- проведення операцій, що несуть не виправданий ризик;
- неефективність діяльності служб економічної й інформаційної безпеки, а також системи управління ризиками [7, с.102-104].

Основні способи обману та зловживання довірою, що застосовуються при розрахунках по піддробленому акредитиві (одна з основних форм безготівкового розрахунку),

що пов'язані з наданням виконуючому фінустанови помилкової інформації:

- про одержувача коштів (бенефіціара);
- про наявність забезпечення акредитива (покриття або гарантії);
- про предмет і умови контракту по акредитиву;
- про виконання умов по акредитиву.

Помилкова інформація про одержувача коштів по акредитиву полягає у невідповідності дійсності відомостей про його особистість і повноваження, а також фактичному існуванні організації, яка ним представляється та її правоздатності. Інформація може містити помилкові відомості (документи) про предмет та умови контракту по акредитиву (фіктивний контракт тощо), документи про виконання умов по акредитиву (безтоварні реєстри рахунків, товарно-транспортні документи, поштові квитанції, прийнятно-здавальні документи).

У процесі підготовки до розкрадання викрадачі добувають інформацію про наявність кореспондентських відносин між конкретними фінустановами, номери рахунків, що ведуться в них. Підробляються підписи уповноваженого банка-емітента, викрадаються бланки документів про відкриття акредитиву тощо. Відкриття підроблених акредитивів із метою розкрадання грошових коштів може здійснюватись працівниками банків із числа співучасників викрадачів.

Найбільш значимим джерелом інформації, що лягає в основу справи зазначеної категорії, є:

- акредитив;
- документи, що відносяться до зарахування грошової суми на рахунок чекоутримувача (пред'явника чека);
- банківські рахунки, реквізити яких використовувалися з метою розкрадання;
- виписки по рахунках третіх осіб, із яких зняті грошові суми по підроблених акредитивах.

Основними помилковими відомостями, що можуть надаватися банку при одержанні кредиту, є:

- відомості про майбутнього позичальника (інформація про неіснуючу або спеціально створену з метою вчинення розкрадання фірму. Помилкова інформація про особистість керівника організації);
- про справжню мету майбутньої позики (обман полягає в недійсних відомостях про наміри позичальника використати отриманий кредит для здійснення реальної виробничої чи комерційної діяльності, у той час як основною метою шахраїв є заволодіння коштами банку без намірів їх повернення);
- про предмет і умови забезпечення передбачуваної угоди (не відповідні відомості про наявність вторинного джерела погашення боргу, передбаченого у кредитному

договорі).

Насамкінець слід зазначити, що шахрайство є самим поширеним видом злочинів. Так як досить ввійти у довіру банку з метою переконати, що ти серйозний потенціально-клієнт та представляєш інтереси промислових чи фінансових структур, та готовий до довготривалого співробітництва. Воно (шахрайство) здійснюється під виглядом справжньої кредитної угоди, злочинці збирають інформацію, що дозволяє їм видати себе за досвідчених підприємців, які неодноразово одержували і повертали кредити. У зв'язку з цим злочинці спочатку вивчають кредитну політику банку; організаційні і технологічні особливості висновку кредитного договору та порядок видачі кредиту; виявляють працівників банку, що приймають рішення про видачу кредиту, і намагаються з ними встановити особисті контакти. Не можна також забувати про злочини, що пов'язані із легалізацією прибутків, отриманих злочинним шляхом через банки, іншими словами – відмивання "брудних" коштів [8].

ЛІТЕРАТУРА

1. Ларичев В.Н. Мошенничество // Финансовый бизнес. –1999. –№ 10. –С.61.
2. Их кредо – финансовый эксклюзив. Мошенничества в кредитно-банковской сфере [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.haute-finanse.ru>.
3. Гаухман Л.Д., Максимов С.В. Уголовная ответственность за преступления в сфере экономики. –М.: Рубинкон, 2001. –272 с.
4. Сидоров В.С. Банковская безопасность и преступность // Банковское дело в Москве. –2002. –№ 9. –С.42-47.
5. Корж В.П. Теоретические основы методики расследования преступлений [Электронный ресурс]. –Режим доступа: <http://www.lawbook.by.ru>.
6. Вехов В.Б. К вопросу подготовки, совершения и сокрытия компьютерных преступлений в кредитно-финансовой сфере // Компьютерная преступность: состояние, тенденции и превентивные меры ее профилактики: Материалы международного науч.-практ. конф. -Ч.2 /Под общ. ред. В.П. Сальникова. –СПб.: Санкт-Петербургск. ун-т МВД России, 1999. –С.149-151.
7. Банковское дело /Под ред. Ю.Я. Бабичевой. –М.: Экономика, 2001. –338 с.
8. Табалдиева Н.С. Банковская безопасность в сфере финансово-кредитных правоотношений // Коммерсантъ. –2002. –№ 3. –С.6-7.

Надійшла до редколегії 19.04.2006

ТАРАНЕНКО Ю.А., АНДРУЩЕНКО И.Г., ДЗИСЯК О.П. ОТДЕЛЬНЫЕ ВИДЫ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В ФИНАНСОВО-КРЕДИТНОЙ СФЕРЕ СТРАНЫ

Рассмотрены основные причины злоупотреблений в финансово-кредитной сфере начала прошлого века и современности. Указаны отдельные факторы, которые влияют на скрытность определенных видов преступлений в банковской и финансово-кредитной сферах. Выделены наиболее типичные мошенничества, которые осуществляются преступниками в указанной сфере.

TARANENKO JU.A., ANDRUSHCHENKO I.G., DZISJAK O.P. SEPARATE KINDS OF OFFENCES IN FINANCIAL-CREDIT SPHERE OF THE COUNTRY

Principal causes of abusing in financial-credit sphere of the beginning of the last century and the modernity are considered. Separate factors which influence reserve of the certain kinds of crimes in bank and financial-credit spheres are specified. The most typical are allocated swindle which are carried out by criminals in the specified sphere.